

Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesi Süreçleri
ve Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Çevre Hakkı Hakkında
Özel Raportöre Sunulan Görüş

Türkiye’de Çevresel Etki Değerlendirmesi Süreçleri ve Temiz, Sağlıklı ve Sürdürülebilir Çevre Hakkı Hakkında Özel Raportöre Sunulan Görüş

Diyarbakır Barosu Çevre ve Kent Hukuku Komisyonu*

Bu rapor, Diyarbakır Barosu Çevre ve Kent Hukuku Komisyonu (“Komisyon”) tarafından hazırlanmıştır. Komisyonumuz, Diyarbakır ve çevre illerde çevresel tahribatı ve çevre hakları ihlallerini aktif olarak izlemektedir. Bu vakalardan bazıları halihazırda mahkemelere taşınmış, bazıları ise yakın zamanda atılması planlanan hukuki adımlarla birlikte komisyonumuzun yakın takibi altındadır. Komisyonumuz, iklim ve çevrenin korunması için savunuculuk yapmaya ve etkilenen grupların sesini yükseltmeye kararlıdır. Bu raporda, Çevresel Etki Değerlendirmeleri (ÇED) ile ilgili kritik sorunlara ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile de korunan temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir çevre hakkına dikkat çekiyoruz.

A. ÇED Mevzuatı ve Uygulamasının Temel Yönleri

1. 19 Ağustos 1983 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 2872 sayılı Çevre Kanunu çevresel sorunlara yol açabilecek projelerde ÇED yapılması zorunluluğunu getirmiştir. Kanun, hangi faaliyetlerin ÇED gerektirdiğini, ÇED’in içeriğini ve onay merciiini ikincil düzenlemelerle belirlemiştir.

2. 2872 sayılı Kanun’a dayanılarak çıkarılan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği’nin (“Yönetmelik”) 8(1), 8(2). maddeleri ve Ek-3’üne göre bir ÇED raporu şunları içermelidir:

- Etkilenecek alanın nüfusu, fauna, flora, jeolojik ve hidrojeolojik özellikleri, doğal afet riskleri, toprak, su, hava kalitesi ve atmosfer koşulları, iklimsel faktörler, mülkiyet durumu, kültürel miras ve korunan alanlar, peyzaj özellikleri, mevcut arazi kullanımı, hassasiyet düzeyi, yeraltı su seviyesi dalgalanmalarının tarihi çevreler ve korunan alanlar üzerindeki etkisi;
- Olası çevresel etkiler, kirletici miktarları, alıcı ortamla etkileşim ve kümülatif etkiler; iklim etkileri (sera gazı salım miktarları ve özellikleri), iklim değişikliğinin proje üzerindeki etkisi, iklim değişikliği nedeniyle ortaya çıkabilecek afet/ kaza riski; olumsuz etkileri azaltmaya yönelik önlemler;
- Kümülatif çevresel etkilerin değerlendirilmesi;
- Çevresel ve sosyal eylem planı;
- Etkilenen toplulukların belirlenmesi, kamuoyu görüşlerinin ÇED sürecine dahil edilmesi yöntemleri, danışılan diğer taraflar ve paydaş katılım planı.

3. Komisyonumuzun gözlemleri: ÇED raporlarının büyük çoğunluğu bu kriterleri karşılamamaktadır. İdari makamlar, Yönetmelik’le uyumsuzluk ve yetersiz inceleme olmasına rağmen ÇED raporlarını onaylamaya devam etmektedir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (“Bakanlık”) ¹ verilerine göre, 1993–2024 yılları arasında 8.078 olumlu ve yalnızca 88 olumsuz ÇED kararı verilmiştir. ²

* Bu rapor, Diyarbakır Barosu Çevre ve Kent Hukuku Komisyonu tarafından hazırlanmış olup Ahmet İnan ve Berfin Kılıç Üstün’ün (Diyarbakır Barosu avukatları) esaslı katkılarıyla, Begüm Acar’ın (İstanbul Barosu avukatı) taslak hazırlığı ve araştırma desteğiyle oluşturulmuştur. Diyarbakır Barosu, tüm katkılarından dolayı katılımcılara teşekkür eder.

Diyarbakır Barosu Başkanlığı, Adliye Sarayı Kat: 4 No: 263 DİYARBAKIR

Telefon : +90 (412) 224 44 41, Fax : +90 (412) 224 12 11, Web Sitesi : diyarbakirbarosu.org.tr

E-Mail: baro@diyarbakirbarosu.org.tr

¹ İlk ÇED Yönetmeliğinin yayımlandığı 1993 yılından 2024 yılı sonuna kadar verilen ÇED kararları, Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2024), <https://ced.csb.gov.tr/ced-istatistikleri-i-111186> (son erişim 14 Nisan 2025)

² Olumsuz bir ÇED kararının, projenin tamamının yasaklandığı anlamına gelmediği not edilmelidir. Bu, projenin standartlara uyum sağlayacak şekilde değiştirilmesini gösterir ve gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra yeniden onay için sunulabilir. Bu çalışmada reddedilen bazı ÇED başvuruları yeniden hazırlanmış veya revize edilerek Bakanlığa sunulmuş ve sonrasında olumlu karar almış olabilir.

Buna karşılık, 80.870 “ÇED Gerekli Değildir” kararı ile sadece 1.422 “ÇED Gereklidir” kararı verilmiştir. Bu dengesizlik, değerlendirmelerin kalitesi ve düzenleyici denetimdeki daha geniş sorunları yansıtmaktadır. Daha sıkı kurumsal denetim ve mevzuata uygun raporlamanın sağlanması acilen gereklidir.

4. İklim değişikliği ÇED’lerde neredeyse hiç dikkate alınmamaktadır. Oysa Türkiye’deki pek çok proje, ormanlar, çayırlar ve sulak alanlarda – yani karbon yutağı olan ve iklim direncinin temelini oluşturan alanlarda – planlanmaktadır. Hatta bazı petrol çıkarma projelerinin ÇED raporlarında bile iklim boyutu yer almamaktadır. Lice Mizag (Kılıçlı) Bakır Madeni ³ projesinde, Proje Tanıtım Dosyası’nda ⁴ 700 hektarlık ormanın şirkete tahsis edildiği açıkça belirtilmesine rağmen, projenin iklim etkilerine dair tek bir ifade bulunmamaktadır. Dava sırasında alınan bilirkişi raporu da bu eksikliğe dikkat çekmemiştir. Benzer şekilde, Zori Çayı Kayser ⁵ HES ve Sur Petrol Arama ⁶ projelerinde de iklim değişikliğinin etkilerinden hiç söz edilmemektedir. Mahkeme sürecinde bilirkişiler bu eksikliği gündeme getirmemiş, böylece Yönetmelik’teki iklim değişikliği hükümleri fiilen işlevsiz hale gelmiştir.

5. Ekosistem temelli yaklaşım ÇED’lerde zaman zaman anılsa da çoğunlukla göz ardı edilmektedir. Bazı raporlarda ekosistem bileşenleri tamamen değerlendirme dışı bırakılmaktadır. Cıxsi (Eskiagaçlı) GES ⁷ projesinde, alanda bulunan bir gölet ÇED raporunda hiç anılmamıştır. Üstelik raporda yer alan fotoğraflar da proje alanıyla uyumamaktadır. Dicle Pirejman (Kurşunlu) Kurşun ve Çinko Madeni Kapasite Artışı projesinde, 292 hektarlık orman alanının yok edileceği, bölgede 28 sürüngen türü ile çok sayıda nesli tehlike altındaki/endemik türün yaşadığı tespit edilmiştir. ⁸ Buna rağmen raporda hiçbir koruyucu önlem önerilmemiş, türlerin “operasyonlar başlayınca göç edeceği” yönünde spekülatif iddialarla yetinilmiştir. Birsu HES ⁹ projesi, 47 yıl boyunca neslinin tükendiği sanılan ve yeniden keşfedilen kritik derecede tehlike altındaki Batman Çöpçü Balığı ¹⁰ (Paraschistura chrysicristinae)’nın yaşam alanını tehdit etmiştir. Uyarılara rağmen ÇED raporu ve mahkeme bilirkişi raporları bu türü görmezden gelmiştir. Bu durum, Türkiye’deki ÇED süreçlerinin sistematik zaaflarını göstermektedir.

³ ÇED gerekli değildir kararının iptali istemiyle açılan dava halen devam etmektedir. Esas No: 2024/694, Diyarbakır 4. İdare Mahkemesi

⁴ ÇED’in daha kısa bir versiyonudur. Genellikle “ÇED Gerekli Değildir” kararı almak için kullanılmaktadır.

⁵ ÇED Olumlu kararının iptali istemiyle açılan dava halen devam etmektedir. Esas No: 2023/1195, Diyarbakır 2. İdare Mahkemesi

⁶ ÇED Olumlu kararının iptali istemiyle açılan dava halen devam etmektedir. Esas No: 2023/1195, Diyarbakır 2. İdare Mahkemesi

⁷ ÇED Olumlu kararının iptali istemiyle açılan dava halen devam etmektedir. Esas No: 2025/367, Diyarbakır 4. İdare Mahkemesi

⁸ Etkilenen türler arasında şunlar bulunmaktadır: *estudo graeca* (Mahmuzlu Kaplumbağa, CITES & Bern Sözleşmesi Ek II/IUCN Hassas), *Rafetus euphraticus* (Fırat Kaplumbağası, Bern Ek II/IUCN Tehlikede), *Neurergus strauchii* (Strauss’un Benekli Semenderi, IUCN Hassas), ayrıca endemik sürüngenler (*Eirenis occidentalis* [Siverek Yılanı] ve *Eirenis eiselti* [Şırnak Yılanı]) – çoğu Bern Ek II kapsamında koruma altında (ÇED, s.114). Memeliler arasında yaban keçisi (Bern Ek I) ve kurt (Ek II) bulunmaktadır (s.134-135). Çalışmalar, 69 kuş türü kaydetmiştir (46’sı Bern Ek II kapsamında), bunlar arasında kritik derecede tehlike altındaki *Neophron percnopterus* (Mısır Akbabası, EN) ve hassas durumda olan *Streptopelia turtur* (Üveyik, VU) yer almaktadır (s.119). Bölge ayrıca yüzlerce bitki türünü barındırmakta olup bunlar arasında iki endemik tür de bulunmaktadır: *Centaurea kurdica* ve *Astragalus commagenicus*.

⁹ Erzurum 2. İdare Mahkemesi, Çed Olumlu kararının iptali yönünde karar vermiştir. Esas No: 2023/779, Karar No: 2024/481, Karar Tarihi: 14 Mart 2024. Bakanlık ve proje sahibi şirket, bu kararı temyiz etmiştir. Dava halen Danıştay’da görülmektedir. Esas No: 2024/1778

¹⁰ Türün yeniden keşfi dünya çapında geniş yankı uyandırmış, hatta Leonardo DiCaprio bunu X (Twitter) hesabında paylaşmıştır: <https://x.com/LeoDiCaprio/status/1478509045355098112> (Son erişim 14 Nisan 2025)

6. Ekosistem üzerindeki etkiler zaman zaman kabul edilse de, bu etkilerin giderilmesine veya en aza indirilmesine yönelik gerçekçi ve uygulanabilir çözüm önerilerine nadiren yer verilmektedir. Nesli tehlike altında bulunan ya da ekolojik açıdan kritik öneme sahip türlerin üreme dönemlerinde patlatma gibi inşaat faaliyetlerinin durdurulması gibi en temel düzeydeki taahhütler dahi çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Oysa bu tür taahhütlerin verilmesi halinde, söz konusu yükümlülükler Yönetmeliğin 6(1) maddesi uyarınca proje sahibini bağlayıcı nitelik kazanacaktır. Buna ek olarak, 18(1) ve 19(1)(b) maddeleri kapsamında uyumsuzluk durumunda projenin durdurulması veya tamamen sona erdirilmesi söz konusu olabilecektir. Yasal güvencelerin – özellikle de bağlayıcı nitelikteki taahhütlerin – devreye sokulmaması, Yönetmeliğin ilgili hükümlerinin amacını doğrudan zayıflatmakta ve işlevsiz hâle getirmektedir. Bu uygulama boşlukları özellikle kaygı vericidir; zira projelerin yürütüldüğü alanlar çoğunlukla ekolojik açıdan hassas bölgelerde yer almaktadır.

7. Yönetmelik, ÇED raporlarında kümülatif (birikimli) etkiler için ayrı bir bölüm ayrılmasını zorunlu kılmasına rağmen, çoğu ÇED raporunda ya bu etkilere hiç yer verilmemekte ya da konu son derece yetersiz şekilde ele alınmaktadır. Zori Nehri üzerindeki Kayser Hidroelektrik Santrali¹¹ projesinde, 11 proje alanı Ilısu, Batman ve Avrupa'nın ikinci en büyük barajı olan Silvan Barajı gibi devasa barajlarla çevrili olmasına rağmen, ÇED raporunda herhangi bir kümülatif etki değerlendirmesi yapılmamıştır. Dava süreci oldukça düşündürücü olmuştur; zira ilk bilirkişi heyeti, potansiyel kümülatif etkileri sorgulayarak ÇED raporunun yetersiz olduğuna kanaat getirmiş, ancak bu heyetin yerine atanan ikinci bilirkişi heyeti, ÇED raporundaki kümülatif etki analizinin eksikliğine hiç değinmemiştir. Bu ihmal son derece endişe vericidir; çünkü söz konusu alan, havzanın serbest akan ve ekosistemlerin bozulmadan kaldığı son kesimini temsil etmektedir. Bu alan, hem sucul hem karasal yaban hayatı için son sığınaktır; eğer bu alan da tahrip edilirse, türlerin geri çekilebileceği hiçbir yer kalmayacaktır. Ergani Hançerli Petrol Arama Projesi¹²'nde de benzer bir durum söz konusudur. 12 Proje alanı, çok sayıda petrol arama ve çıkarma kuyusuyla çevrili olmasına rağmen, ÇED raporunda kümülatif etkilere ilişkin herhangi bir değerlendirme yer almamaktadır. Bu durum, bilirkişi raporunda da açıkça teyit edilmiş, ancak söz konusu eksiklik, ÇED raporunun yetersizlikleri arasında ayrıca vurgulanmamıştır.

8. Yönetmeliğe göre, etkilenen topluluklar, Ek-1 kapsamındaki tüm projeler ile yalnızca alanı 25 hektardan büyük olan Ek-2 kapsamındaki projelere ilişkin olarak düzenlenen “halkın bilgilendirilmesi ve katılımı toplantısı”nda görüşlerini ifade etme hakkına sahiptir. Yönetmelik, bu toplantı sırasında halkın projeye ilişkin bilgilendirileceğini, görüş, öneri ve sorularının kayda geçirilerek raporlanacağını öngörmektedir.

9. Katılım toplantılarında halkın görüşlerinin sistematik olarak dikkate alınmaması, sürecin en kritik yapısal eksikliklerinden biridir. Köylülerin proje sahiplerini ikna etme konusunda fiilen bir şansı bulunmamaktadır; zira proje sahipleri, yerel rıza olmaksızın projeye devam etme eğilimindedir. Komisyonumuzun izlediği neredeyse tüm vakalarda, etkilenen gruplar halkın bilgilendirilmesi ve katılımı toplantılarında projeye açıkça karşı çıktıkları hâlde, Bakanlık tarafından ÇED olumlu kararları verilmiştir. *Cıxsi (Eskiağaçlı) Güneş Enerjisi Santrali*¹³ projesinde de köylüler toplantı sırasında projeyi istemediklerini, köyün temel geçim kaynağının hayvancılık olduğunu ve projenin köyün tek işlevsel mera alanını yok edeceğini açık biçimde dile getirmiştir. Bu durum karşısında Komisyonumuz, halkın ezici çoğunlukla karşı çıktığı projelere ilişkin ÇED olumlu kararlarını sınırlamak amacıyla bölgesel veya ulusal kotaların getirilmesini önermektedir.

10. Son olarak, kadınların, çocukların ve engelli bireylerin katılımı, etkili ve hedefe yönelik davet yöntemleriyle sağlanabilir. Bu gruplar genellikle bu tür toplantılara katılmaları yönünde teşvik edilmemekte ve bu durum, katılım süreçlerinden dışlanmalarına yol açmaktadır.

¹¹ Zori Çayı Kayser Hidroelektrik Santrali, bkz. Dipnot 5

¹² ÇED Gerekli Değildir kararının iptali istemiyle açılan dava halen devam etmektedir. Esas No: 2024/245, Diyarbakır 2. İdare Mahkemesi

¹³ Cıxsi (Eskiağaçlı) Güneş Enerjisi Santrali, bkz. Dipnot 7

Oysa adil ve kapsayıcı çevre politikalarının oluşturulmasında bu kesimlerin görüşlerinin kritik bir öneme sahip olduğu açıktır.

11. Yönetmelik uyarınca, ÇED sürecine ilişkin bulgular ve sonuçlar, köy muhtarlığında, ilçe kaymakamlıklarında, il valiliklerinde ve Bakanlığın "e-ÇED Duyuruları" internet sitesinde kamuoyuna duyurulmaktadır. Bu bildirim aynı zamanda, projeye karşı idari dava açılabilmesi için öngörülen sürenin başlangıcını teşkil etmektedir. Bu süre zarfında, etkilenen taraflar projenin iptali talebiyle dava açma hakkına sahiptir.

12. Tekrarlayan bir sorun, proje sahiplerinin, etkilenen toplulukların hukuki yollara başvurusunu engellemek amacıyla köy muhtarlıklarında yapılması gereken proje duyurularını engellemeye çalışmalarıdır. Zira 30 günlük dava açma süresi, bu duyurunun yapılmasıyla birlikte işlemeye başlamaktadır. Bazı proje sahiplerinin, ÇED kararlarının kamuoyuna fiilen duyurulmaması için yerel idareler üzerindeki etkilerini kullandıklarına dair ciddi bulgular mevcuttur. Örneğin, Lice Mizag (Kılıçlı) Bakır Madeni Projesi¹⁴ kapsamında, proje alanı 24,87 hektarla sınırlandırılmış ve bu yolla ÇED süreci kapsamı dışında bırakılmış; 16 Eylül 2020 tarihinde “ÇED Gerekli Değildir” kararı alınmıştır. Bu karar yasal olarak ilan edilmek zorunda olmasına rağmen, hiçbir şekilde ilan edilmemiş; köylüler bu karardan ancak şirketin 2024 yılında faaliyete geçmesiyle haberdar olmuştur. Konu yargıya taşındığında, kararın köy muhtarlığında ilan edilmediğini ve tek bir köylünün dahi bu karardan haberdar edilmediğini haklı olarak ileri sürdük. Komisyonumuz, bu yapısal sorunun çözümü için, etkilenen köylerde yaşayan tüm yurttaşlara ve taşınmaz maliklerine SMS yoluyla, e-Devlet üzerinden bildirim yapılmasını ya da kayıtlı adreslere resmi tebligat gönderilmesini zorunlu kılan bir mevzuat değişikliği önerisinde bulunmaktadır.

B. ÇED Süreci ve Sorumlu Kurumlar

13. Yönetmeliğe göre, Bakanlık tarafından yetkilendirilen kurum ve kuruluşlar (şirketler dahil) ÇED raporlarını hazırlar ve Bakanlığa sunar. Bakanlık, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının görevlileri ile kendi yetkililerinden oluşan bir komisyon kurar. Yönetmelik uyarınca Bakanlık, bu komisyonun çalışmalarını ve halkın görüşlerini dikkate alarak olumlu veya olumsuz ÇED kararlarını verir. Ayrıca Bakanlık, projenin ÇED’e tabi olup olmayacağına (ya da sadece Proje Tanıtım Dosyası gerektirip gerektirmeyeceğine) karar verir; bu yetkisini Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüklerine de devredebilir.

14. ÇED Yeterlik Belgesi Tebliği, Yönetmelik kapsamında yayımlanmış olup ÇED yapmaya yetkili kurumların teknik yeterlilik kriterlerini düzenlemektedir. Bu kriterler, teknik kapasite açısından yeterli kabul edilebilir.

15. Bununla birlikte, ne bu Tebliğ ne de Yönetmelik, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) raporunu hazırlayan şirketin etik sorumluluklarına ilişkin açık hükümler veya çıkar çatışmalarını tespit ve önlemeye yönelik mekanizmalar içermemektedir. Bu durum, en az iki açıdan ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Birincisi, ÇED raporunu hazırlayan kurumun, proje sahibi tarafından seçilmesi ve finansal olarak desteklenmesi, tarafların raporu proje lehine şekillendirme yönündeki ortak menfaatleri nedeniyle doğrudan çıkar çatışması yaratmaktadır. İkincisi, mevcut mevzuat, daha ağır ve yapısal nitelikteki çıkar çatışmalarını önleyici hükümler içermemektedir; örneğin, aynı hissedarın hem proje sahibi şirkette hem de ÇED raporunu hazırlayan kurumda ortak olmasına yönelik yasal bir engel bulunmamaktadır. Bu durum, ÇED sürecinin tarafsızlığı ve güvenilirliğine ilişkin temel şüpheler doğurmaktadır.

¹⁴Lice Mizag (Kılıçlı) Bakır Madeni, bkz. dipnot 3.

¹⁵Diyarbakır Valiliği Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü tarafından 19 Nisan 2024 tarihli ve E-49956952-220.01-9290512 sayılı yazıda, Silvan Barajı ve Hidroelektrik Santrali Projesi’nin ÇED Yönetmeliği kapsamı dışında kaldığı ifade edilmiştir

16. Görüşümüze göre, Bakanlık ÇED'in hazırlanmasında yalnızca yüzeysel bir denetim yapmak yerine çok daha aktif bir rol oynamalıdır. Daha adil bir sistem için, Bakanlığın bizzat bu mekanizmayı oluşturması ve yönetmesi gereklidir. Alternatif olarak, proje sahibi Bakanlığa başvurmalı ve Bakanlık uygun bir kurumu rastgele atamalıdır. Bu yöntem, proje sahiplerinin belirli şirketlerle işbirliği yaparak çıkar çatışmasına yol açmasını engelleyebilir. Ayrıca Yönetmelik veya Tebliğ, ÇED kurumlarının bağımsızlık ve tarafsızlığını güvence altına alan etik düzenlemelerle güçlendirilmelidir. Örneğin:

- finansal ve kişisel ilişkilerin beyanı,
- çıkar çatışması durumunda karar alma sürecinden çekilme zorunluluğu gibi mekanizmalar getirilmelidir.

C. Diğer Başlıca Sorunlar

17. ÇED raporlarının içeriğine, etkilenen grupların danışma ve katılım süreçlerine ve ÇED'in kamuya açıklanmasına ilişkin sorunlar yukarıda A bölümünde açıklanmıştır.

18. ÇED Yönetmeliği'nin zamansal kapsamı, ekosistemler ve kültürel miras açısından kritik riskler barındırmaktadır. 2872 sayılı Çevre Kanunu uyarınca, 7 Şubat 1993 tarihinden önce başlatılmış projeler çevresel etki değerlendirmesi kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu istisna, Silvan Barajı^[15] ve Ilısu Barajı gibi büyük ölçekli projelerin ÇED süreci yürütülmeksizin ilerlemesine olanak tanımaktadır. Hâlihazırda inşaatı devam eden Silvan Barajı, onlarca köyü sular altında bırakacak; aynı zamanda Goderne Köprüsü gibi tarihî yapıları da yok edecektir. Daha önce benzer şekilde, bölgedeki en büyük projelerden biri olan Ilısu Barajı, aralıksız olarak 12.000 yıl boyunca iskân edilmiş olan, Mezopotamya, Roma, Bizans ve İslam uygarlıklarının izlerini barındıran tarihî Hasankeyf yerleşiminin sular altında kalmasına neden olmuş; bunun yanı sıra ciddi ekolojik tahribata yol açmıştır.

19. Birçok yasada yer alan “kamu yararı” istisnalarının geniş yorumlanması, etkili çevre korumasının önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Ormanlar, sulak alanlar ve tarım arazileri gibi hukukî korunan alanlar; madenler, barajlar, güneş ve rüzgâr enerjisi projeleri veya fosil yakıt faaliyetleri gibi yıkıcı projelere bu muğlak kamu yararı gerekçeleriyle açılabilir. Bakanlık, kararlarında çoğu zaman etkilenen grupların ihtiyaçlarını ve ekolojik dengeyi gözetmemektedir. Komisyonumuz, kamu yararı istisnalarının iklim, ekolojik ve sosyal etkileri içerecek şekilde dar ve sınırlı kriterlerle yeniden düzenlenmesini önermektedir.

20. Belki de hukukî güvenlik ve çevre koruması açısından en ciddi sorun, mahkemeler Bakanlığın olumlu ÇED kararlarını iptal etse bile bazı projelerin faaliyetlerine devam etmesidir. Bu tür kararların uygulanmaması, hem hukukî kurumlara olan güveni hem de çevre yönetimini zedelemektedir. Bunun bilinen örneklerinden biri Okyay ve Diğerleri / Türkiye davasıdır. Burada, idare mahkemesinin çevre ve halk sağlığına tehdit oluşturan termik santrallerin faaliyetlerinin durdurulmasına ilişkin kararına uyulmaması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin başvuru sahiplerinin adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine hükmetmesine neden olmuştur.¹⁶ Dahası, bu termik santraller hâlâ faaliyet göstermektedir; bu durum son derece kaygı vericidir.¹⁷

D. Uygulamadaki Etkili Yöntemler

21. Bakanlığın 2009/7 sayılı Genelgesi (yürürlükten kaldırılmıştır), proje sahiplerine belirli durumlarda yeni bir ÇED hazırlamak yerine mevcut ÇED'i revize etme imkânı tanımaktaydı.

¹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Okyay ve diğerleri / Türkiye, Başvuru No. 36220/97, 12 Ekim 2005 tarihli karar, paragraflar 70–75.

¹⁷ Yatağan Termik Enerji, <https://www.yatagantermik.com.tr/> (son erişim: 15 Nisan 2025); Yeniköy Kemerköy Enerji, <https://ykenerji.com.tr/> (son erişim: 15 Nisan 2025).

Eğer yalnızca ÇED'in belirli bir bölümü mahkeme tarafından geçersiz sayılmışsa, proje sahipleri sadece o bölümü düzelterek “revize ÇED” sürecini kullanabiliyordu. Ancak uygulamada bu mekanizma kötüye kullanılmıştır: ÇED'i tamamen geçersiz sayılan projeler için de bu prosedür işletilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, ÇED'in bütünüyle geçersiz sayıldığı projelerde revize ÇED yöntemine başvurulmasının hukuka aykırı olduğuna hükmetmiştir.¹⁸Anayasa Mahkemesi kararlarının Türkiye'deki tüm mahkemeler için bağlayıcı olması, bu gelişmeyi olumlu bir adım haline getirmektedir.

22. Yönetmelik daha önce, 25 hektardan küçük işletme alanına sahip maden projelerinin ÇED raporu olmadan yürütülmesine izin vermekteydi. Madencilik şirketleri bu boşluğu kötüye kullanarak, toplam alan 25 hektarı aşmasına rağmen her biri 24,8 veya 24,9 hektar büyüklüğünde çok sayıda yan yana parsel tasarlamış ve ÇED sürecinden kaçınmıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Danıştay'ı, bu şekilde parçalanmış “ÇED gerekli değildir” kararlarının gerçekte geniş ölçekli madencilik faaliyetlerinin önünü açtığını tespit etmiş, ilgili düzenlemeleri hukuka aykırı bulmuş ve bu hükümlerin yürütmesinin durdurulmasına karar vermiştir.¹⁹

¹⁸ Anayasa Mahkemesi, Yasemin Pelenk ve diğerleri, Başvuru No. 2017/33865, 1 Kasım 2023 tarihli karar.

¹⁹ Danıştay 14. Dairesi, Esas No. 2017/2082, 4 Aralık 2017 tarihli karar.